

DZIAŁALNOŚĆ WOJEWÓDZKIEGO ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO WE WROCŁAWIU W ROKU 1955

Zabezpieczanie i udostępnianie akt

Akcję zabezpieczania akt poniemieckich i przejmowania zasobów aktowych polskich instytucji zlikwidowanych w wyniku reorganizacji urzędów i władz prowadzono w okresie sprawozdawczym bardzo intensywnie. W rezultacie tej działalności przejęto do archiwów państwowych województwa wrocławskiego 92 nowe zespoły.

Kontrole zbiornic makulatury, traktowane jako akcja zapobiegawcza zmierzająca do ochrony przed ewentualnym zniszczeniem akt o znaczeniu historycznym i gospodarczym, dokonywane były w licznych punktach na terenie całego województwa. Nie ujawniono wypadków przekazywania akt na makulaturę bez zezwolenia organów służby archiwalnej.

W związku z nasileniem badań naukowych zwiększała się stale liczba osób korzystających z archiwaliów zarówno własnych, jak i sprowadzanych z innych archiwów. Rosła również z miesiąca na miesiąc liczba odwiedzin. W okresie sprawozdawczym udostępniono 8014 jednostek archiwalnych. Ilość osób korzystających z akt wyniosła 227, liczba odwiedzin — 1417. Sprowadzano akta głównie z Archiwum Głównego Akt Dawnych, z WAP-ów w Krakowie, Gdańsku, Stalinogrodzie, Olsztynie i Opolu.

Prace nad zasobem własnym

Główne prace porządkowo-inwentaryzacyjne skupiały się przy zespołach rejencji opolskiej, rejencji wrocławskiej, Śląskiego Konsystorza Ewangelickiego, Archiwum Hochbergów, Archiwum Schaffgotschów, magistratu miasta Wrocławia, map rejencji opolskiej i rejencji wrocławskiej, Archiwum miasta Bystrzycy, akt magistratów w Jeleniej Górze, Lubawce i Gryfowie oraz przy zespołach akt gminnych powiatu jeleniogórskiego. Ogółem uporządkowano 3500 metrów bieżących akt i zinwentaryzowano ponad 30000 jednostek archiwalnych.

Poważną pozycję w pracach WAP stanowiła inwentaryzacja tematyczna materiałów do dziejów wsi i historii ruchu robotniczego. Zbieranie materiałów do dziejów wsi odbywało się na podstawie 3 grup aktowych, a mianowicie: Komisji Generalnej na Śląsku, akt sądowych i akt gospodarczych biskupstwa wrocławskiego. W wyniku zbierania materiałów do historii ruchu robotniczego przeglądnięto akta kilkunastu zespołów rejestrując materiały z okresu 1918—1945.

Prace nad zasobem aktowym narastającym w składnicach akt urzędów, instytucji i zakładów pracy

Prace nad narastającym zasobem archiwalnym koncentrowały się głównie na wizytacjach składnic akt, na stałej kontroli zbiornic makulatury oraz na czujnej akcji zwalniania na przemiał akt proponowanych przez zakłady pracy do wybrakowania. Sprawozdania z przeprowadzonych wizytacji składnic akt wykazują, że w r. 1955 przeprowadzono 705 kontroli, z tego 87 na terenie miasta Wrocławia, resztę na terenie województwa.

Stan kartoteki zarejestrowanych na terenie naszego województwa składnic akt wyniósł w końcu r. 1955: WAP — 748 pozycji, w archiwach terenowych — 1500. Liczba zorganizowanych składnic akt wyniosła: na terenie miasta Wrocławia 174, województwa — 867.

W okresie sprawozdawczym główny nacisk położono na wizytacje składnic akt spółdzielni produkcyjnych, PGR, Związku „Samopomocy Chłopskiej“, zakładów przemysłu ciężkiego i rad narodowych wszelkiego stopnia ze szczególnym uwzględnieniem gminnych i gromadzkich. Wysiłki WAP i archiwów terenowych zmierzające do polepszenia stanu składnic akt przyniosły pozytywne rezultaty. Wizytacje kontrolne potwierdziły, że liczne zakłady pracy wykonują w całości lub w części zalecenia powizytacyjne państwowej służby archiwalnej. W nielicznych stosunkowo wypadkach opornego względnie niedbałego wykonywania zaleceń zwracano się o interwencję do władz zwierzchnich, co przeważnie odnosiło dobry skutek. Organizowane przez WAP i archiwa terenowe kurso-konferencje dla kierowników składnic akt, na których omawiano kilkakrotnie problemy porządkowania i brakowania akt, przyczyniły się w dużym stopniu do podniesienia stanu tychże składnic na wyższy poziom.

Działalność Wojewódzkiej Komisji Brakowania Akt rozwijała się zgodnie z potrzebami bieżącymi. W r. 1955 W.K.B.A. odbyła 65 zebrań, załatwiła 297 wniosków i zakwalifikowała na makulaturę 395 m³ akt. Ekspertyz przeprowadzono jedynie 56, ponieważ ponad 90% wniosków było opracowanych należycie i wskutek tego nie zachodziła potrzeba dokonywania kontroli.

Życie naukowe

Życie naukowe Archiwum znajdowało swój wyraz przede wszystkim w zebraniach naukowych, na których wygłoszono 7 referatów o tematyce dotyczącej głównie zagadnień z dziedziny archiwistyki i archiwoznawstwa.

Wygłoszono następujące referaty:

1. W. Turoniowa, *Uwagi o porządkowaniu i inwentaryzacji zbiorów kartograficznych w WAP we Wrocławiu*;

2. I. Janasowa, *Archiwum miasta Bystrzycy*;

3. H. Łobejko, *Omówienie XXIII numeru „Archeionu“*;

4. B. Turow, *Kancelaria biskupstwa wrocławskiego w latach 1601—1700*;

5. T. Bieda, *Kancelaria miasta Wałbrzycha*;

6. G. Margas, *Magistrat miasta Gryfowa*;

7. E. Kobzdaj, *Akta gmin wiejskich powiatu jeleniogórskiego*.

W ramach prac programowych zespół pracowników kontynuował zbieranie materiałów do publikacji źródłowej pt. *Sprawy polskie w memoriałach prezydentów rejencji opolskiej*. Niezależnie od powyższych prac szereg pracowników prowadziło indywidualne prace naukowe, a mianowicie:

1. W. Pyrek, *Rozwój rzemiosła miasta Wrocławia w XVIII w.*;

2. B. Turoń, *Najstarsze kopiarze biskupstwa wrocławskiego*;
3. W. Turoniowa, *Stosunki społeczno-gospodarcze w dobrach biskupstwa wrocławskiego w XV w.*;
4. T. Bieda, *Materiały do roku 1905 na Śląsku*;
5. J. Domański, *Materiały WAP we Wrocławiu* (publikowane w prasie codziennej).
6. K. Fiedor, *Ludzie dziesięciolecia na Śląsku*;
7. A. Dereń, J. Domański, A. Stojanowska, *Publikacja dokumentów polskich z XVII i XVIII w. znajdujących się w WAP we Wrocławiu*.

Kierownicy archiwów terenowych gromadzili materiały do historii regionu i kroniki lokalnej oraz wygłaszali popularne pogadanki o akcie i znaczeniu archiwum. Propaganda i popularyzacja archiwum znalazły również swój wyraz w 2 pogadankach wygłoszonych w Polskim Radio. Do pogadanek tych Archiwum dostarczyło materiałów i informacji o polskości Śląska i echach roku 1905 na Śląsku.

W bilansie osiągnięć WAP w r. 1955 nie małą rolę odegrały wydarzenia tej nia-ry, co otwarcie 7 maja wystawy pt. *Walka ludu śląskiego o wyzwolenie społeczne i narodowe*. Wystawa ta została płączona z pokazem plansz ilustrujących działalność państwowej służby archiwalnej województwa wrocławskiego w okresie Dziesięciolecia Polski Ludowej. Ku uczczeniu 10 rocznicy wyzwolenia Wrocławia odbyła się 13 maja w pracowni naukowej WAP we Wrocławiu uroczysta sesja naukowa Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii z referatem dyrektora A. Dereńa pt. *Działalność archiwów województwa wrocławskiego w okresie 10-lecia*.

Trzeci kwartał upłynął pod znakiem przygotowań do ogólnopolskiej konferencji dyrektorów archiwów wojewódzkich i konferencji metodycznej poświęconej omówieniu problemu porządkowania akt popruskich. Obie konferencje odbyły się 9 i 10 IX 1955 w WAP we Wrocławiu. Wielkie te wydarzenia nie wpłynęły ujemnie na tok prac Archiwum. Nie zakłóciły też normalnego biegu działalności Archiwum różnego rodzaju prace zewnętrzne, jak kursy partyjne, prace społeczne, akcja żniwna i zajęcia związkowe.

Wysiłki Dyrekcji Archiwum i Rady Miejscowej Związku Zawodowego Pracowników Kultury zmierzające do polepszenia sytuacji socjalno-bytowej pracowników i rozwinięcia żywszego życia kulturalno-oświatowego Instytucji były w ciągu r. 1955 bardzo duże.

Andrzej Dereń

MATERIAŁY DO DZIEJÓW WSI ŚLĄSKIEJ XV—XVIII WIEKU W ODDZIALE RĘKOPISÓW ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO WE WROCŁAWIU

Rozwijające się na coraz szerszą skalę badania stosunków społecznych i gospodarczych na wsi śląskiej okresu feudalnego nakładają na badaczy obowiązek gruntownego wyzyskania źródeł dotyczących tych zagadnień. Archiwa wrocławskie posiadają stosunkowo dużą ilość zespołów i kolekcji zawierających materiały do dziejów wsi. Szczególnie dużo materiałów znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu.

Archiwum Archidiecezjalne posiada bardzo cenny zasób źródeł dotyczących dziejów Śląska. Mimo strat wojennych i poważnych zniszczeń materiały te posiadają ogromne znaczenie dla badań historycznych i powinny być skrupulatnie wyzyskiwane. Zasób Archiwum Archidiecezjalnego podzielony jest zasadniczo na trzy podstawowe grupy: Oddział Dokumentów, Oddział Ksiąg (w nomenklaturze archiwalnej zwany Oddziałem Rękopisów) oraz Oddział Akt.

W Oddziale Dokumentów znajduje się około 9000 dokumentów pergaminowych, które podzielone są na dwa działy. W jednym dziale dokumenty są posegregowane według schematu topograficzno-rzeczowego, w drugim mają układ sygnaturalny. Zachowała się partia dokumentów od początków XV w., wcześniejsze prawie w całości zaginęły.

Oddział drugi Archiwum stanowią księgi, których jest około 8000, w tym około 1500 metrykalnych ksiąg parafialnych. O układzie ksiąg w tym dziale powiemy dokładniej w trakcie omawiania materiałów do dziejów wsi śląskiej.

Oddział trzeci stanowią wreszcie akta nowsze, uporządkowane rzeczowo. Akta te stanowią częściowo produkt działalności kancelaryjnej różnego rodzaju instytucji kościelnych. Są to akta wizytacji szkół i kościołów, akta osobiste nauczycieli i duchownych oraz (w układzie topograficznym) akta dotyczące różnych miejscowości.

Orientację w bogatym zasobie archiwalnym ułatwia szereg inwentarzy i katalogów obejmujących w zasadzie całość materiałów przechowywanych we wszystkich trzech oddziałach Archiwum¹.

Oparcie badań naukowych nad dziejami wsi śląskiej okresu feudalnego na materiałach archiwalnych znajdujących się w Archiwum Archidiecezjalnym pozwoli, przy zastosowaniu metody materializmu historycznego, zbadać takie zagadnienia,

¹ Bliższe szczegóły dotyczące historii i zasobu Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu podają: J. Jungnitz *Das Breslauer Dioezesanarchiv* (Zeitschrift des Vereins f. Geschichte Schlesiens, t. XXXIX, 1905, s. 52—77); W. Urban, *Archiwum Diecezjalne we Wrocławiu* (Nasza Przeszłość, 1948, s. 311—316; tenże, *Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu* (Archeion, t. XXV, 1956, s. 309—319).

które dotąd w historiografii śląskiej albo wcale nie były poruszane, albo omawiano je tylko na marginesie innych. Uwagi moje mają na celu wskazać badaczom stosunków społecznych i gospodarczych wsi śląskiej XV—XVIII w. na cenne i mało dotąd wyzyskane materiały, jakie znajdują się w Oddziale Ksiąg Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu. O wartości naukowej tego materiału przekonali się pracownicy Wojewódzkiego Archiwum Państwowego we Wrocławiu, którzy na zlecenie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych prowadzili w księgach Archiwum Archidiecezjalnego kwerendę wiadomości dotyczących dziejów wsi śląskiej okresu feudalnego. W wyniku blisko dwuletniej pracy powstała obszerna kartoteka materiałów (wypisów z poszczególnych jednostek archiwalnych) sporządzona według jednolitego planu rzeczowego. Kartoteka ta dostarczyła częściowo materiału do niniejszego omówienia². Nie obejmuje ona jednak materiałów znajdujących się w Oddziale Dokumentów i w Oddziale Akt, gdyż te nie zostały jeszcze zbadane ani objęte kwerendą materiałów do dziejów wsi śląskiej okresu feudalnego.

Materiały, które są przedmiotem poniższych uwag, zostały spisane w osobnym inwentarzu archiwalnym, pt. *Katalog der Handschriften in Fuerstbischoeflichen Dioezesanarchivs in Breslau*. Inwentarz sporządzony został w r. 1900, ale posiada również wpisy późniejsze oraz uwagi o zaginięciu niektórych materiałów w czasie ostatnich działań wojennych.

Cały zasób Oddziału Rękopisów podzielony jest na 9 działów. W inwentarzu oznaczone są one cyframi rzymskimi od I do IX. Każdy z takich działów dzieli się z kolei na kilka grup rzeczowych oznaczonych w inwentarzu archiwalnym literami alfabetu łacińskiego: a, b, c itd. Materiały do dziejów wsi spotykamy prawie w każdym z działów tego zasobu. W dziale I, zatytułowanym *Allgemeines zur Diözesengeschichte*, zainteresują badacza stosunków wiejskich ciekawe jednostki oznaczone sygnaturami I-11³, I-12⁴ oraz I-12a⁵. Są to zbiory przywilejów, jakie otrzymało biskupstwo wrocławskie i różne śląskie instytucje kościelne. Wiele z tych przywilejów, dotyczących zwłaszcza nadań na rzecz śląskich instytucji kościelnych, zawiera ciekawy materiał do zagadnień społecznych i gospodarczych wsi śląskiej. Dział II zasobu rękopisów zatytułowany jest *Die Bischöfe* i dzieli się na kilka grup rzeczowych oznaczonych literami od a do g. Materiały do dziejów wsi śląskiej znajdziemy w grupie b i w grupie e. W grupie b działu II, zatytułowanej *Bischöfliche Diözesanverwaltung*, zgromadzono tzw. *Consignationes reddituum parochialium*⁶, w których określona jest wysokość świadczeń chłopskich na rzecz proboszcza, niższych duchownych i organisty. Podobny charakter mają również tzw. *Libri proventuum*⁷ pochodzące z lat dwudziestych XVIII w. W księgach tych, oprócz danych o wysokości świadczeń z poszczególnych wsi, a nawet gospodarstw chłopskich, zebrano

² Kartoteka ta znajduje się w tej chwili w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie.

³ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (skrót: AAWr.) sygn. Hs. I-11, *Privilegia regis Bohemiae item ecclesiae Wratislaviensis et aliquorum ordinum in Silesia conscripsit Casper a Nymeck 1548*, zawiera odpisy przywilejów od r. 1155 w układzie chronologicznym.

⁴ AAWr., sygn. Hs. I-12, *Copia der Bestaetigung aller der Breslauer Kirche gerichteten fuerstlichen Privilegien durch Rudolf II. Prag 13 April 1579*.

⁵ AAWr., sygn. Hs. I-12a, *Kopien fuerstlicher dem Breslauer Bischum gerichteter Privilegien 1260—1795*.

⁶ AAWr., sygn. Hs. I Ib-21, *Consignationes reddituum parochialium et ecclesiarum acatholicarum, quas nobiles ducatus Wratislaviensis, Cantensis, Neoforensis et Nambslaviensis propria manu subscriptione sigilli munitione exhibuere illustrissimi domino capitaneo Wratislaviensi 1654*.

⁷ AAWr. sygn. Hs. I Ib-108, 120, 128a—128g.

również w odpisach wszystkie ważniejsze dokumenty, potwierdzające prawo parafii czy proboszcza do określonych świadczeń⁸. Niektóre z tych dokumentów napisane zostały w języku polskim⁹. Podobny charakter ma również księga zawierająca odpisy dokumentów dotyczących uposażenia poszczególnych altarystów¹⁰. Są tu również protokoły z wizytacji kościelnych poczynszy od r. 1579 do końca XVIII w.¹¹ W protokołach tych obok opisu kościoła znajduje się wiele bardzo ciekawych danych o ciężarach ludności na rzecz Kościoła, o stosunku chłopów do reformacji i o sympatiach chłopów do haseł głoszonych przez radykalnych reformatorów; znajdujemy tu dane o szkolnictwie wiejskim na Śląsku itp. Protokoły z wizytacji odbywanych po r. 1640 zawierają szczegółowe dane o zniszczeniach na Śląsku spowodowanych przez przemarsze wojsk w okresie wojny trzydziestoletniej¹².

Najciekawsze i najobfitsze w wiadomości dotyczące stosunków społecznych i gospodarczych na wsi śląskiej XV—XVIII w. są materiały w grupie e działu II, zatytułowanej *Weltliche Verwaltung*. Są to księgi administracji gospodarczej dóbr biskupich na Śląsku oraz kilku kluczy dóbr na terenie Czech¹³. Materiały występujące w tej grupie są bardzo różnorodne. Spotykamy tu więc zbiory praw i rozporządzeń biskupich o charakterze ustaw wiejskich¹⁴. Dotyczą one najrozmaitszych dziedzin życia wiejskiego. Do najciekawszych i zupełnie dotąd nie znanych w śląskiej literaturze historycznej należy rozporządzenie stanów śląskich z 12 XI 1512, tzw. *Landesfrieden*¹⁵, które w rozdziale XVI stwierdza, że „żaden chłop czy zagrodnik względnie ich synowie lub córki nie mogą bez zgody swego pana opuścić swojej wsi, a żadnemu innemu panu gruntowemu nie wolno przyjąć do swojej wsi chłopca bez zgody dotychczasowego właściciela“. Wynika z tego, że już szesnaście lat przed edyktem Ferdynanda I wprowadzono na Śląsku ogólne prawo przypisujące chłopów do ziemi, co więcej, zarządzenie stanów śląskich z r. 1512 posłużyło za podstawę opracowania znanego edyktu Ferdynanda I, przypisującego w r. 1528 chłopów śląskich do ziemi¹⁶.

Inny charakter mają zarządzenia biskupie zwalczające wpływy reformacji we wsiach i miastach śląskich. Przykładem tego jest pochodzące z r. 1571 zarządzenie skierowane przeciwko mieszkańcom wsi w okolicach Otmuchowa, którzy odmówili chodzenia do kościoła i przyjmowania sakramentów¹⁷. Inne zarządzenia mówią o zwalczaniu pijaństwa wśród chłopów¹⁸ oraz o rozprzestrzenianiu się po wsiach graniczących z niektórymi miastami tzw. fuszerów. W r. 1570 zostało wydane zarządzenie skierowane przeciwko fuszerom-krawcom, którzy osiedlili się w młynach i karczmach we wsiach graniczących z miastami biskupimi. W zarządzeniu wyliczo-

⁸ Jw.

⁹ AAWr., sygn. Hs. I Ib-94, fol. 34—38.

¹⁰ AAWr., sygn. Hs. I Ib-122.

¹¹ Fragmenty protokołów wizytacji kościelnych z jednostek archiwalnych oznaczonych sygnaturami: Hs. I Ib-27—31, 42, 42a, 42b, 68a, 68b, 73—76c, 170 opublikował J. Jungnitz, *Visitationsberichte der Diözese Breslau*, t. I—IV, Wrocław 1902—1908.

¹² AAWr., sygn. Hs. I Ib-27—88d; 142—174.

¹³ W dziale tym zgromadzone są materiały do następujących kluczy śląskich dóbr biskupich: wrocławskiego, biskupickiego, kąckiego, krośnieńskiego, głogowskiego, grodkowskiego, jawornickiego, nyskiego, otmuchowskiego, skorszowskiego, wiązowskiego, głuchołaskiego i cerekwickiego.

¹⁴ AAWr., sygn. Hs. I Ie-2, 10.

¹⁵ AAWr., sygn. Hs. I Ie-3, fol. 49—70.

¹⁶ Na podstawie informacji mgra R. Hecka.

¹⁷ AAWr., sygn. Hs. I Ie-10, fol. 93—94.

¹⁸ AAWr., sygn. Hs. I Ie-1.

no przeszło 100 takich niecechowych krawców¹⁰. Inne zarządzenie, pochodzące z r. 1597, skierowane jest przeciwko zbiegostwu chłopów. W zarządzeniu tym stwierdzono wyraźnie, że jednym z powodów zbiegostwa jest złe traktowanie chłopów przez panów feudalnych²⁰.

Na uwagę zasługuje również jednostka oznaczona sygn. IIe-35a, *Universi census et redditus ad episcopatum Wratislaviensem pertinentes*. Jest to zestawienie ciężarów ludności z dóbr biskupich na obszarze całego Śląska z lat dwudziestych XV w. Obok określenia wysokości ciężarów znajdujemy tu wiele ciekawych danych dotyczących np. wielkości wsi śląskich, gospodarki folwarcznej w pierwszej połowie XV w. itp.²¹

Na szczególną uwagę zasługują mało opracowane różnego rodzaju księgi rachunkowo-gospodarcze dotyczące poszczególnych kluczy dóbr biskupich na Śląsku od drugiej połowy XVI w. do lat dwudziestych XIX w. Zapisy w tych księgach dotyczą wszelkiego rodzaju dochodów i wydatków dóbr poszczególnych kluczy. Na pierwszy plan wybija się w tych rachunkach zagadnienie renty feudalnej, z tym łączy się ściśle zagadnienie uposażenia w ziemię poszczególnych kategorii ludności wiejskiej oraz zagadnienie jej rozwarstwienia. Bardzo często spotykamy w tych rachunkach spisy bydła chłopskiego. Na podstawie zapisów w księgach rachunkowych można by dokładnie opracować problem zadłużenia chłopów. Zadłużenia takie występowały na większą skalę szczególnie po klęskach elementarnych, jak pożary, powódzie, wojny. Najwyraźniej zjawisko to występuje w związku z wojną trzydziestoletnią. W tych rachunkach można uchwycić również zagadnienie zniszczeń wojennych na Śląsku po wojnie trzydziestoletniej. Rachunki te notują bowiem ilość pustych łąnów, spalonych domów we wsiach i inne zniszczenia wojenne. We wszystkich prawie księgach rachunkowych notowane są dochody z kar nakładanych na chłopów. Często nakładano na chłopów kary pieniężne za nieposłuszeństwo, podburzanie lub opór w stosunku do władzy gruntowej. Bardzo dużo materiałów zawierają omawiane księgi o cenach produktów rolnych i wytworów rzemiosła i przemysłu wiejskiego, o wysokości produkcji, o płacach sił najemnych w różnych gałęziach przemysłu wiejskiego i przy robotach rolnych w okresie szczególnego natężenia tych prac. Bardzo wiele ciekawych danych znajdziemy w księgach rachunkowo-gospodarczych do zagadnienia gospodarki folwarcznej w dobrach biskupich. Przede wszystkim należy tu zwrócić uwagę na tzw. rejestry zbożowe. Rejestry te zawierają dane o wysokości wysiewów i zbiorów poszczególnych zbóż oraz o wysokości urodzaju. Inne zapisy w księgach rachunkowo-gospodarczych mówią o hodowli bydła w folwarkach biskupich, wyliczają, jakie bydło hodowano (często z podaniem wieku bydła), podają wysokość przychowu itp. Ostatnim wreszcie zagadnieniem dotyczącym gospodarki folwarcznej jest szeroko reprezentowany w księgach problem służby folwarcznej.

Na podstawie zapisów ustalić możemy ilość służby stałej zatrudnionej w poszczególnych folwarkach, wysokość jej uposażenia, kategorie służby folwarcznej. Osobne zagadnienie stanowi kuchnia folwarczna. Mamy tu dane o ilości produktów żywnościowych wydawanych do kuchni dla służby, a czasem jadłospisy poszczególnych kategorii służby i dozoru folwarcznego.

¹⁰ AAWr., sygn. Hs. IIe-10.

²⁰ Por. przypis 18.

²¹ AAWr., sygn. Hs. IIe-32. Jednostka ta jest odpisem zaginionego obecnie oryginału, który przechowywany był w Nysie. Tekst tego oryginału został opublikowany przez Schultego w *Studien zur schlesischen Kirchengeschichte* (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte, t. III, 1907, s. 211—260).

W grupie tej spotykamy też kilka bardzo ciekawych urbariuszy dóbr biskupich z lat osiemdziesiątych XVII w. Urbariusze te dotyczą zarówno wsi czynszowych, jak i folwarków biskupich i zadziwiają precyzją zapisów i niezwykłą dokładnością²².

Dział III Oddziału Rękopisów podzielony jest na sześć grup rzeczowych. Zgromadzone tu są, zgodnie z jego tytułem (*Das Domkapitel*), materiały dotyczące kapituły wrocławskiej. Materiały do dziejów wsi śląskiej zgromadzone są w grupie *a* i *d*. Grupa *a* zatytułowana jest *Privilegia, statuta, personalia*. Badacza dziejów wsi śląskiej zainteresują w tej grupie jednostki archiwalne oznaczone sygnaturami: IIIa-17²³, IIIa-23²⁴. Są to spisy posiadłości należących do kapituły wrocławskiej oraz księgi kopii dokumentów nadań poszczególnych posiadłości na rzecz kapituły począwszy od r. 1222. W księgach tych znajdziemy dokładny opis wsi kapitulnych, wyliczenie ciężarów poddanych z tych wsi, często imienne spisy poddanych z podaniem kategorii prawnej poddanego. W grupie *d*, zatytułowanej *Domvikare und Altaristen*, znajdujemy spisy uposażeń poszczególnych duchownych od połowy XVI w.²⁵

Dział IV, zatytułowany *Kolegiatstifte*, podzielony jest na siedem grup, z których każda dotyczy innej kolegiaty. W dziale tym znajdujemy księgi zawierające wykazy uposażeń poszczególnych kolegiat oraz księgi zawierające odpisy dokumentów nadań na rzecz poszczególnych kolegiat, począwszy od połowy XV w.²⁶

Dział V Oddziału Rękopisów, zatytułowany *Kloster*, gromadzi bardzo szczegółowe księgi dochodów klasztornych od XVI w. podające obciążenia poszczególnych poddanych z dóbr klasztornych pańszczyzną, daninami w naturze i w pieniądzech²⁷. Tu też znajdziemy kopiarze klasztorne²⁸, kroniki klasztorne²⁹ i repertoria archiwów klasztornych³⁰. Białym krukiem tego działu jest oryginał *Księgi henrykowskiej*³¹; na uwagę zasługuje również pochodzący z pierwszej połowy XVIII w. opis folwarków należących do klasztoru krzeszowskiego zawierający bardzo dokładne dane o gospodarce folwarcznej tego okresu³².

Na szczególną uwagę zasługują również materiały zgromadzone w dziale VI Oddziału Rękopisów. Dział ten zatytułowany jest *Allgemeines zur Provinzial Geschichte und Beschreibung* i podzielony na cztery grupy rzeczowe. W grupie *a*, zatytułowanej *Fürstentagsakten*, zgromadzone są protokoły z posiedzeń śląskich sejmów stanowych począwszy od r. 1504³³. W grupie *c*, zatytułowanej *Topographie*, zgromadzone są różnorodne materiały, jak inwentarze wsi z początku XVII w.³⁴, odpisy dokumentów i przywilejów dotyczących poszczególnych wsi³⁵, wiejskie i miej-

²² AAWr., sygn. Hs. IIe-35a; 1737a.

²³ AA Wr., sygn. Hs. IIIa-17, *Villae capitulares eccl. cath. Wratisl. S. Johannis* z przełomu XVII i XVIII w.

²⁴ AAWr., sygn. Hs. IIIa-23, *Registrum inscriptionum ecclesiae Wratislaviensis incipiendo anno 1480, finiendo anno 1594*.

²⁵ AAWr., sygn. Hs. III d-5 do 5d.

²⁶ AAWr., sygn. Hs. IVa-10, 17—23, 26—29, 33 i in. Resztę sygnatur znaleźć można we wspomnianym archiwalnym inwentarzu rękopisów.

²⁷ AAWr., sygn. V-23 do 25.

²⁸ AAWr., sygn. V-4c, 26c, 26d, 27.

²⁹ AAWr., sygn. Hs. V-4.

³⁰ AAWr., sygn. Hs. V-20, 38a.

³¹ AAWr., sygn. Hs. V-7.

³² AAWr. sygn. Hs. V-23.

³³ W WAP Wrocław protokoły takie dla pierwszej połowy XVI w. prawie zupełnie zaginęły.

³⁴ AAWr., sygn. Hs. VIc-3.

³⁵ AAWr., sygn. Hs. VIc-4.

skie księgi sądowe od połowy XVI w.³⁶, księgi gruntowe i hipoteczne poszczególnych wsi końca XVIII w.³⁷ W grupie d działu VI, zatytułowanej *Miscellanea*, zwrócić należy uwagę na tzw. *General Steuer Rechnungen* z lat 1714—1717³⁸.

W dziale VII zgromadzono stare księgi parafialne od połowy XVI w. Wartość tych ksiąg jako źródła pomocniczego przy badaniu stosunków społecznych wsi jest bardzo duża. Na szczególną uwagę zasługuje księga parafialna z Ołtarzyna pod Wrocławiem z lat 1579—1698 prowadzona w języku polskim³⁹.

W dziale VIII, który stanowi różnego rodzaju depozyty, nie ma materiałów do dziejów wsi.

Dział IX to zbiory kartograficzne. Omówienie przydatności zawartych tu materiałów do badań nad dziejami wsi XV—XVIII w. przechodzi już zakres tego z konieczności bardzo ogólnego szkicu informacyjnego.

Bronisław Turoń

WYDAWNICTWO ZAKŁADU IM. OSSOLIŃSKICH w r. 1955

Chcąc dać obraz działalności i osiągnięć Wydawnictwa Zakładu im. Ossolińskich w r. 1955, nie można pominąć nieodzownej w takim wypadku statystyki porównawczej z rokiem poprzednim. Wymowa cyfr bowiem będzie najlepszym świadectwem działalności i osiągnięć. I tak w r. 1954 wydano 1992 arkusze, w r. 1955 — 2685 arkuszy wydawniczych. Ten poważny skok ilościowy świadczy niewątpliwie o ciągłej i wyteżonej pracy naszych naukowców, ale zarazem o coraz większej współpracy Wydawnictwa z autorami bądź to bezpośrednio, bądź to przez instytuty i towarzystwa naukowe. Ten ostatni fakt wymaga specjalnego podkreślenia w odniesieniu do r. 1955. Współpraca bowiem z instytutami nie ograniczała się do dawnych kontaktów z Instytutem Badań Literackich, Państwowym Instytutem Sztuki czy Instytutem Historii, ale obejmowała i nowe placówki, jak np. Zakład Historii Śląska, Instytut Historii Kultury Materialnej, Zakład Archeologii, wrocławskie, łódzkie, warszawskie i gdańskie Towarzystwa Naukowe.

Niesposób wliczyć na tym miejscu wszystkie cenne i ciekawe pozycje, które ukazały się drukiem w r. 1955. Zainteresowanych poszczególnymi pracami Wydawnictwa odsyłam do Wstępu w *Projekcie tytułowym planu wydawniczego na rok 1956* oraz do katalogów, wydawanych corocznie. Na tym miejscu ograniczę się więc tylko do przytoczenia paru prac. Z zakresu literatury wyszła *Korespondencja z Polakami* A. Jiráska, pierwsza publikacja zachowanych resztek obszernej niegdyś korespondencji czeskiego pisarza z Polakami; J. Maciejewskiego *Słowacki w Wielkopolsce*, praca wykazująca wpływ pobytu poety w Wielkopolsce w r. 1848 na jego twórczość, *O sztuce tłumaczenia*, praca zbiorowa wybitnych tłumaczy i naukowców o teorii przekładu, i cały szereg innych tak z literaturoznawstwa, jak i językoznawstwa. Z historii sztuki wyszła przepięknie wydana E. Molęgo *Sztuka rosyjska*, z archeologii bogato ilustrowany t. V „Archeologii“, rocznik zawierający rozprawy traktujące o architekturze i rzeźbie starożytnej Grecji i zagadnieniach Słowiańszczyzny, nadto III wyd. J. Kostrzewskiego *Wielkopolska w pradziejach*, w zmienionym i zaktualizowanym ujęciu. Z dziedziny etnografii M. Szulca *Foto-*

³⁶ Niesposób wymienić wszystkich wiejskich ksiąg ławniczych, jest ich bardzo dużo. Przykładowo wymienię kilka sygnatur: Hs. VIc-6 do 15, 18, 23 i 26.

³⁷ AAWr., sygn. Hs. VIc-16, 17, 22.

³⁸ AAWr., sygn. Hs. VIc-14 do 17.

³⁹ Metrykalne księgi parafialne stanowią dział VII. Jest ich około 1500. Księga z Ołtarzyna zapisana jest w inwentarzu archiwalnym pod sygnaturą Hs. VII-326c.

grafia na usługach etnografii. Praca ta stanowi cenny dorobek w naszym skromnym piśmiennictwie na temat fotografii na usługach nauki.

Najbardziej imponująco przedstawia się dział historii, którego produkcja stanowi prawie $\frac{1}{4}$ część ogólnego planu wydawniczego. Nie będzie od rzeczy w czasopiśmie historycznym poświęcić mu więcej uwagi. Dział Redakcji Historii powstał w r. 1950. Początkowo był jednoosobowy, ale jego stan liczebny rósł z roku na rok. W miarę wzrostu ilościowego pracowników (obecnie redakcja liczy 10 osób) wzrastała i jego wydajność. I tak w latach 1950—1951 wydano 9 pozycji historycznych, w r. 1952 — 8 pozycji o objętości 158 ark., w r. 1953 — 15 pozycji o objętości 211 ark.; w r. 1954 — 18 pozycji o objętości 350 ark.; w r. 1955 — 21 pozycji o objętości 585 ark. Redakcja Historyczna wydała m. in. B. Leśnodorskiego *Sejm Czteroletni*, S. Kieniewicza *Ruch chłopski w Galicji 1846 r.* i *Sprawa włościańska w powstaniu styczniowym*, J. Gierowskiego *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością*. Z publikacji źródłowych: korespondencję J. Śniadeckiego i J. Lelewela, 12 pozycji z serii pamiętnikarskiej (m. in. K. Chłędowskiego, W. Darasza, T. Hechla, J. Janowskiego, H. Kamińskiego, L. Łętowskiego, F. Sokulskiego, S. Stempowskiego i in.), K. Kluka *O rolnictwie*, M. Grossera *Krótkie i bardzo proste wprowadzenie do gospodarstwa wiejskiego* czy wydane ostatnio w omawianym roku t. I *Materiałów do dziejów Sejmu Czteroletniego* w opr. J. Wolińskiego, J. Michalskiego i E. Rostworowskiego, t. III *Akt powstania Kościuszkowskiego* w opr. W. Dzwonkowskiego, E. Kipy i R. Morcinka czy *Inwentarze dóbr szlacheckich* w opr. W. Rusińskiego.

Wydawnictwo Ossolineum zainicjowało w celu ułatwienia studiów historycznych w okresie powojennym wydanie tzw. wyborów tekstów źródłowych z obszernymi wstępami historycznymi i wyczerpującymi komentarzami. Do serii tej należą: *Próby reform włościańskich w Polsce XVIII w.* opr. S. Ingot, *Ruch husycki w Polsce* opr. R. Heck i E. Maleczyńska, *Wielkopolska, 1815—1914* (2 t.) opr. W. Jakóbczyk, *Rzeczpospolita w dobie upadku 1700—1740*, opr. J. Gierowski i *Galicja w dobie autonomicznej* opr. S. Kieniewicz. Kontynuacją tej serii będzie *Galicja w l. 1772—1849* w opracowaniu M. Tyrowicza oraz wybór tekstów źródłowych do dziejów Śląska w I połowie XIX w. w opr. W. Długoborskiego i K. Popiołka i do dziejów Pomorza w opracowaniu A. Bukowskiego.

Prócz wydawnictw z zakresu historii ogólnopolskiej Ossolineum interesowało się także historią Śląska, czego przejawem jest wydanie obrad Konferencji Śląskiej, T. Ładogórskiego *Generalnych tabeli statystycznych Śląska 1787 r.* oraz wydawanie od r. 1954 niniejszego czasopisma, poświęconego zagadnieniom śląskim.

Z ciekawszych opracowań monograficznych ukazały się w r. 1955 prace: W. Czaplńskiego *Dwa sejmy w r. 1652*, B. Lesińskiego *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do poł. XV w.*, B. Łapickiego *Poglądy prawne niewolników*, W. Kostockiego *Władza wodzów naczelnych w powstaniu listopadowym*.

Ogólnie biorąc r. 1955 zaznaczył się w Redakcji Historycznej, podobnie jak w całym Wydawnictwie, ściślejszą współpracą z Wydziałem I Polskiej Akademii Nauk, z którego poleceń wydaje *gros* swoich pozycji.

Rok 1956, jako dziesiąty rok działalności wydawniczej Ossolineum we Wrocławiu, będzie zapewne rokiem dalszego jej wzrostu (przewiduje się wydanie 23 pozycji o objętości 600 ark. w obliczeniach wstępnych) i kształcenia kadr edytorskich, co z kolei zapewni jeszcze lepsze opracowanie pozycji.

Stefania Skrzypczakówna

